

Валерій Мачуський

ОПОЗИЦІЯ І ВЛАДА В УКРАЇНІ ТА ГРУЗІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Розглянуто основні етапи становлення відносин політичної влади і опозиції в Україні та Грузії.

Ключові слова: влада, опозиція, конституційні зміни.

Machysky V. Opposition and power in Ukraine and in Georgia: comparative analyses. The main stages of establishment of relations between political power and the opposition in Ukraine and Georgia are lighted out.

Key words: the government, the opposition, the constitutional changes.

Порівняння України і Грузії є досить цікавим з огляду на певні політичні процеси, які мали місце в історії обох держав. Так, і в

Україні, і Грузії на початку 2000 років були повалені авторитарні режими за допомогою «кольорових революцій». Так само вперше в історії двох країн відбулися демократичні президентських виборах, за яких сталася легітимна передача влади (в Україні у 2010 році, у Грузії – у 2013 році).

Проте вже після «кольорових революцій» Україна і Грузія пішли різними шляхами. Незважаючи на позитивні моменти демократизації суспільства, В. Ющенку, на відміну від М. Саакашвілі, не вдалося провести задумані реформи, що призвело до розчарування в ньому громадян України та повернення в політику В. Януковича, який поступово повернув авторитарний стиль управління державою, що згодом призвело до сумних подій на Майданні.

Говорячи про традиції взаємини влади і опозиції, варто для початку виділити етапи цих взаємин і розібратися в сутності та структурі опозиції.

Відомо, що опозиція – це протиставлення поглядів і дій у політиці, партія або суспільна група, які виступають у розріз з думкою більшості або з панівною думкою і висувають іншу політику або альтернативний спосіб розв'язання проблем. Опозиція виступає необхідним елементом політичної системи, сприяє розбудові демократії.

Україна

В історії України можна виділити кілька етапів формування взаємовідносин опозиції та влади. Це період правління Президента Л. Кравчука (5 грудня 1991 р. – 19 липня 1994 р.), Президента Л. Кучми (19 липня 1994 р. – 23 січня 2005 р.), Президента В. Ющенка (23 січня 2005 р. – 25 лютого 2010 р.). І правління Президента В. Януковича (до березня 2014 року). Причому найбільш лояльне ставлення до опозиції спостерігалось саме в правління Леоніда Кравчука та Віктора Ющенка.

Українська опозиція, відмічають українські вчені, вирізняється «амбівалентністю» у відносинах з владою, яка викликана спорідненістю з останньою [1]. Враховуючи низьку політичну і соціальну мобільність громадян України, майже повну відсутність громадянського суспільства, формальність «масовості» політичних партій, втрату контролю за діями влади з боку народу, на політичній арені правлять бал олігархічні клани, що створюють час від часу нові

політичні проекти, які лобіюють їх інтереси в стінах парламенту. Якщо порівняти передвиборчі програми центристських партій, що набирали основну кількість голосів (приклад програми «Нашої України» і за «За єдину Україну» у 2002 році), то різниці в основних програмних аспектах не спостерігається. Крім того, програми партій зводяться до набору популістських формул і не відображають реального курсу, ідеологічної та конструктивної основи.

З набуттям незалежності Україна опинилася на шляху модернізації політичної системи. У цій системі головну роль взяв на себе парламент. Зважаючи на фрагментованість українського суспільства, а також ідеологічні засади колишнього радянського минулого, більшість депутатів у Верховній Раді пройшли від так званої Демплатформи. Націоналісти, що брали активну участь у здобутті незалежності, опинилися в опозиції.

У цей час активно формується новий економічний клас приватних підприємців, які починають посувати у позаінституціональних відносинах колишніх радянських номенклатурників. І, зважаючи на низьку соціальну активність громадян, беруть на себе владні повноваження.

Перший Президент України Л. Кравчук програв вибори в 1994 році. Це багато в чому було пов'язано з тим, що він не встиг створити основні механізми управління елітами та інкорпорації опозиції.

Другий Президент України Л. Кучма успішно впорався з цим завданням.

10 липня 1994 відбулася зміна влади внаслідок поразки чинного глави держави на конкурентних виборах. Президентом став Л. Кучма, що стало результатом компромісу еліт-груп реформаторів і старих апаратників. Цей компроміс продемонстрував здатність еліт домовлятися і сприяв на деякий час стабілізації в українській політиці.

Однак після свого обрання Л. Кучма став домагатися розширення повноважень Президента. Оскільки поділ виконавчої влади між Президентом і Прем'єр-міністром призводив до постійної напруги в українській політиці в перші роки незалежного існування, а вагому роль відігравав парламент, Л. Кучма в жовтні 1994 року вийшов з ініціативою прийняти Закон «Про владу», що надавав йому право вето, право розпуску Верховної Ради і право признача-

ти губернаторів. Після прийняття Конституції в 1996 році він розпочав активно звільняти і призначати губернаторів за принципом особистої лояльності та сприятливих для Президента результатів виборів у регіоні. Активно використовувалися спецслужби для збору компромату на членів еліти. Процес приватизації, проведений за Л. Кучми, дозволив створити величезні фінансово-промислові групи, які мали можливості впливу на політику через політичні партії та інші інститути, а також контролювали ЗМІ. Як наслідок, до виборів 1999 року Л. Кучма впевнено контролював основні елітні групи і без особливих зусиль переміг, отримавши перевагу, в тому числі, і на Західній Україні.

Однак, незважаючи на посилення своїх повноважень, Л. Кучма так і не зміг домогтися повного контролю над парламентом України. Не допоміг йому в цьому і прийом, який широко використовували пострадянські авторитарні лідери, – референдум з метою послаблення парламенту, який був проведений у 2000 році. Після провалу реформи Л. Кучма звернувся в підконтрольний йому Конституційний Суд у грудні 2003 року, який підтвердив його право балотуватися на третій термін, посилаючись на те, що він був уперше обраний до прийняття Конституції в 1996 року. Ця дія викликала різку реакцію з боку як народних мас, так і панівних фінансових еліт.

Починаючи з 2000 року фінансово-промислові групи, відчувши свою силу, почали виходити з-під контролю Л. Кучми і вступили в протистояння одна з одною. У той же час в Україні формується нова сила, яка зацікавлена в нових, більш прозорих правилах гри [1]. Це середній клас, що з'явився під час економічного підйому наприкінці 90-х – початку 2000-х років і, відповідно, вимагавший представлення своїх інтересів у владі, втомлений від свавілля старої системи. Крім того, на політичній арені з'явився новий перспективний політичний лідер – В. Ющенко, який обіцяв цю систему змінити. З іншого боку, і самі олігархічні клани намагалися змінити патронат і залежність від Л. Кучми, щоб самим керувати державою. Тому висунули свого кандидата – В. Януковича.

Історично в Україні опозиція тривалий час була роз'єднана, але перед президентськими виборами 2004 року опозиція змогла домогтися видимої єдності своїх рядів. Переважно це був негатив-

ний консенсус, спрямований проти чинної влади. Яскравими прикладами спільних дій стали загальнонаціональні масові протестні акції – «Україна без Кучми» і «Повстань Україно». При цьому українській опозиції не вистачало загального лідера. Після відставки Прем'єра В. Ющенка такий лідер з'явився. Додатковим чинником, що сприяло об'єднанню опозиції і расширенню її рядів, стало призначення в «наступники» Л. Кучми представника донецької групи впливу, що серйозно налякало представників конкуруючих груп.

Навколо В. Ющенка сформувалася досить строката коаліція різних партій і груп інтересів. До неї приєднався ряд олігархів, обділених при розподілі власності або які боялися її втратити в разі приходу до влади донецького клану. Серед великих бізнесменів, що підтримали В. Ющенка, можна назвати Д. Жванію та «цукрового короля» П. Порошенка. Останній володів таким важливим інформаційним ресурсом, як «П'ятий канал». Це був єдиний телеканал, який підтримував опозицію. До коаліції входили впливові сегменти еліт. До завершення кампанії в таборі В. Ющенка було дев'ять колишніх віце-прем'єрів уряду і два екс-спікери парламенту. Після першого туру виборів, коли В. Ющенко набрав 39,87 %, а В. Янукович 39,32 %, в опозицію влилися значущі українські політики: А. Кінах і лідер соціалістів О. Мороз. Безумовно, все це було швидше єдністю проти В. Януковича, ніж за В. Ющенка, але цей опозиційний ситуаційний консенсус ефективно спрацював.

І, звичайно ж, вперше за роки незалежності сам народ в очікуванні змін на краще активно долучався до політичних процесів. Опозиція отримала вагомий козир у вигляді народної легітимації. У ході «помаранчевої революції» швидко формувалися нові цивільні організації, які взяли на себе активний контроль за процесом виборчого процесу. Так, НВО «Комітет виборців України» відіграла центральну роль у моніторингу всіх турів президентських виборів 2004 року. Ця сама організація керувала паралельним підрахунком голосів і, треба визнати, що «Комітет виборців України» був однією з найважливіших ініціатив опозиції. Разом із деякими іншими організаціями він сприяв тому, що фальсифікація на виборах була швидко виявлена. Організації вдалося мобілізувати тисячі іноземних і десятки тисяч місцевих спостерігачів. Представники комітету проінструкували та ознайомили з виборчим законодав-

ством 40 000 громадян, які чергували потім на виборчих дільницях. До виборів залишалось ще кілька місяців, а комітет уже відкрив у кожному виборчому окрузі свої представництва. У постійній готовності було 225 авто, всі активісти були забезпечені телефонами. У день виборів його люди з лічильної комісії так швидко передавали результати по телефону, що вже на наступний ранок у них були готові попередні підсумки. Основна частина бюджету НВО – 162 млн доларів – надійшла з Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) [2].

Не менш важливою ініціативою була НВО «Демократичні ініціативи», яка включала в себе об'єднання соціологічних фірм, які проводили екзитполи. Водночас їм доводилося зіткнутися з більш витонченою тактикою фальсифікації результатів виборів уже на рівні дільничих виборчих комісій, а не на більш високих рівнях виборчої системи. Якщо результати вдавалося успішно змінити на рівні дільничої комісії, то підсумки паралельного підрахунку збігалися з офіційними. Що стосується екзитполів, то у Л. Кучми була своя група соціологічних організацій, які забезпечували потрібні підсумки опитувань на виході з виборчих дільниць. Тому тільки високий рівень спостерігачів від опозиції, присутніх в достатній кількості на кожній виборчій дільниці, зміг забезпечити фіксацію порушень.

Завдяки хорошій організації, користуючись протестними настроями громадян, опозиції вдалося здобути владу. Але остання конституційна реформа, проведена парламентом у 2004 році, змінила структуру влади України, повернувши її до парламентсько-президентської типу республіки. В Україні намітилося двовладдя, і вчорашня опозиція, показавши в період «помаранчевої революції» єдність, узгодженість і свідомість, перейшла до неконструктивних діалогів, формуючи владу не на благо держави а з оглядкою на власні інтереси.

Перша «помаранчева коаліція», що об'єдналася навколо В. Ющенка в ході президентських виборів, була нетривалою. Різні політичні сили об'єднав на час виборів загальний ворог в особі тандему Л. Кучми та В. Януковича. Вже після свого обрання президентом В. Ющенко не міг сформувати за своїм розсудом уряд як команду однодумців. Нові призначення виявилися політичними: пости отримали всі учасники «помаранчевої» коаліції. Прем'єр-

міністром стала Ю. Тимошенко, секретарем Ради безпеки України П. Порошенко. Таке рішення принесло короткостроковий успіх, але не дозволило новій українській владі створити стійку політичну конструкцію.

Велику роль на цьому етапі зіграв фактор часу – наближення парламентських виборів, намічених на березень 2006 р. Якби вибори пройшли відразу після перемоги Юшенка, найімовірніше, єдиний список «революціонерів» міг отримати на них більшість, сформувавши більш згуртований та дієвий уряд. Якби вибори, навпаки, вдалося відкласти на кілька років, уряду довелося б вести більш узгоджену політику.

Додатковим чинником, який вносив розкол у «помаранчеву коаліцію», стала Конституційна реформа, що стартувала з 1 січня 2006 і була породжена пактом еліт під час «помаранчевої революції». Саме тоді було вирішено, що уряд буде підзвітний лише Верховній Раді, в той час як Президент збереже широкі повноваження – в основному, у сфері зовнішньої політики. Така модель успішно працює у Франції, вона була взята на озброєння і в Польщі. На практиці конституційна реформа означала, що нова Верховна Рада повинна буде визначати склад і курс Кабінету Міністрів. Це нелегке завдання для парламенту в умовах високої фрагментації політичних еліт на Україні.

Таким чином, значення парламентських виборів 2006 року було дуже велике. Це перетворювало політичний процес в передвиборну гонку. Уряд В. Януковича перед виборами 2004 року проводив активну політику підвищення зарплат і пенсій. Як результат – дефіцит дістався уряду Ю. Тимошенко і становив майже 4 млрд доларів. Проте і новий уряд продовжив нарощувати дефіцит у рамках популістських дій і дефіцит виріс до 6,5 млрд доларів США.

Наміри уряду переглянути результати приватизації підприємств за Л. Кучми призвели до скорочення інвестицій. При цьому в реальності перегляд торкнувся лише Нікопольського заводу феросплавів і «Криворіжсталі». Подібна політика призвела до падіння економічного зростання з 12 % до 2–3 %. Органи влади України стрясали скандали між різними групами «помаранчевої коаліції». Спроби знайти компроміс успіху не мали. Одні учасники коаліції намагалися виключити з її складу інших, попутно прагнучи пере-

розподілити на свою користь ресурси, включаючи права власності на підприємства, раніше приватизовані тими, хто програв на виборах 2004 р.

Виходом з кризи В. Ющенко порухував відставку всіх учасників коаліції. На посаду Прем'єр-міністра був запропонований Ю. Єхануров. Ю. Тимошенко, яка розраховувала на домінування в коаліції і на успіх у майбутній передвиборній гонці, з таким призначенням не погодилася і перейшла в опозицію.

Перша спроба В. Ющенка зайняти домінуюче становище в новому режимі внесла остаточний розкол у «помаранчеву коаліцію». Оскільки затвердити кандидатуру Ю. Єханурова на посаду Прем'єра не вдалося, В. Ющенко змушений був вступити в переговори з В. Януковичем. Ситуація продемонструвала слабкість позицій В. Ющенка в політичній системі без підтримки великих елітних груп. Тільки з другої спроби за допомогою Партії Регіонів В. Януковича на посаду Прем'єра (до призначених на березень 2006 року парламентських виборів) був затверджений Ю. Єхануров.

Другий період почався парламентськими виборами 26 березня 2006. Фрагментація голосів на виборах виявилася дуже сильною – брало участь 45 партій при бар'єрі в 3 %. Мандати розподілилися таким чином: Партія Регіонів В. Януковича – 186 мандатів, «Блок Юлії Тимошенко» – 129 мандатів, президентська «Наша Україна» – 81 мандат. Отже, перемогу здобула Партія Регіонів В. Януковича. Результати по областях підтвердили поділ України на прозахідно та проросійськи налаштовані регіони.

Після виборів уряд Ю. Єханурова відповідно до домовленостей подало у відставку. 22 червня 2006 було оголошено формування нової «помаранчевої коаліції». До коаліції увійшли 239 депутатів з фракцій «Блок Юлії Тимошенко», «Нашої України» та Соціалістичної партії. Партія Регіонів і комуністи опинилися в опозиції і почали бойкот роботи Верховної Ради.

Нова коаліція проіснувала тільки два тижні. На початку липня 2006 фракція Соціалістичної партії О. Мороза вийшла з коаліції, позбавивши її більшості. У Верховній Раді була сформована нова коаліція з трьох партій: Партії Регіонів, комуністів і соціалістів. Після цього В. Янукович, як лідер більшості у Верховній Раді, став главою уряду і сформував новий Кабінет. У країні запанувало дво-

владдя, пов'язане з суперечливістю конституційної реформи. Між урядом і Президентом виникли суперечності, пов'язані з розділом повноважень. Кабінет Міністрів направив чотири адміністративні позови Президенту країни Віктору Ющенку. Приводом для позовів стала «бездіяльність» глави держави щодо голів чотирьох районних адміністрацій, трьом з яких висловили недовіру райради – Володарської райдержадміністрації Київської області, Станично – Луганської райдержадміністрації Луганської області і Чутівської райдержадміністрації на Полтавщині. Четвертий позов стосувався визнання незаконним і недійсним розпорядження про призначення голови Корецької райдержадміністрації Вінницької області, яке сталося без подання Кабінету Міністрів. При цьому Кабінет Міністрів України посилався на законодавство, відповідно з яким недовіра районних рад тягне за собою відставку голів адміністрації.

Ще одним серйозним конфліктом стало прийняття Верховною Радою законопроекту про «Кабінет Міністрів України». Законопроект визначав уряд як вищий виконавчий орган влади країни і збільшував його роль. В. Ющенко сім разів накладав вето на цей законопроект і тільки з восьмої спроби за підтримки «Блоку Юлії Тимошенко» депутати змогли набрати 366 голосів, що дозволило подолати вето Президента.

Конфлікт, пов'язаний з урізанням повноважень Президента і передачі їх до уряду і парламенту набрав нових форм після того, як В. Ющенко 2 квітня підписав указ про розпуск парламенту і призначення дострокових парламентських виборів на 27 травня 2007 року. Правляча коаліція у Верховній Раді відмовилася погоджуватися з цим рішенням, назвавши його антиконституційним. Представники коаліції звернулися до Конституційного Суду з приводу легітимності указу В. Ющенка.

Почалися масові мітинги на підтримку кожної зі сторін, які переростали у сутички між представниками різних політичних сил. Після наростання напруженості В. Ющенко підписав другий указ про розпуск парламенту, який скасовував попередній і призначав нові вибори на 24 червня 2007 року. Конфлікт між Прем'єром і Президентом продовжувався. Наприкінці травня в Києві відбулися зіткнення між силовими структурами, котрі підпорядковуються Президенту і Прем'єру.

Тільки 27 травня 2007 після 12-годинних переговорів В. Ющенка, В. Януковича і О. Мороза було досягнуто тристоронньої угоди з врегулювання політичної кризи шляхом проведення дострокових виборів Верховної Ради України. Сторони домовилися провести позачергові вибори до Верховної Ради 30 вересня 2007 року.

Третій період почався після виборів 30 вересня 2007 р. з нового складу Верховної Ради. За підсумками до парламенту пройшли 5 політичних сил: Партія Регіонів – 175 мандатів; «Блок Юлії Тимошенко» – 156 мандатів; «Наша Україна – Народна самооборона» – 72 мандати; Комуністична партія України – 27 мандатів; «Блок Литвина» – 20 мандатів.

«Блок Юлії Тимошенко» та «Наша Україна – Народна самооборона» створили парламентську «помаранчеву коаліцію» у складі 227 депутатів – за підсумками виборів вони отримали більшість у парламенті, 228 мандатів з 450. Незважаючи на це, нова «помаранчева коаліція» знову продемонструвала суперечності у своїх рядах, Ю. Тимошенко була призначена Прем'єр-міністром України лише з третьої спроби.

Нове протистояння між Ю. Тимошенко та В. Ющенком показало, що конфлікт між Президентом і Прем'єром має не особистісний, а інституційний характер – Україна переживала наслідки переходу до парламентської республіки.

У Верховній Раді також періодично відбувалися конфлікти. Блокування трибуни та роботи парламенту стало звичайною практикою. У квітні 2008 року Ю. Тимошенко запропонувала В. Ющенку або припинити паплюжити уряд, або відправити у відставку Кабінет Міністрів.

Уже в червні 2008 року «помаранчева коаліція» втратила більшість у парламенті: про вихід з неї заявили два депутати. Проте спроба відправити кабінет Ю. Тимошенко у відставку в липні 2008 року зазнала невдачі, незважаючи на те, що частина депутатів НУ-НС з «помаранчевої коаліції» проголосувала за відставку.

Четвертий період розпочався з першого засідання Верховної Ради в новому політичному сезоні у вересні 2008 року. На ньому були прийняті поправки, що стосувалися імпічменту Президента та істотно розширювалися повноваження Прем'єра та уряду. Це рішення викликало гостру реакцію з боку В. Ющенка.

У вересні 2008 року президентська фракція «Наша Україна» вийшла зі складу «помаранчевої коаліції». В. Ющенко озвучив загрозу розпуску парламенту та звинуватив БЮТ, Партію Регіонів і комуністів у конституційному заколоті.

Спроби відновити «помаранчеву коаліцію» залишилися безуспішними. 16 вересня 2008 року «помаранчева коаліція» остаточно припинила своє існування. Голова Верховної Ради Арсеній Яценюк подав у відставку.

Після розвалу коаліції В. Ющенко зробив чергову спробу розпустити Верховну Раду. Проте його указ про розпуск був оскаржений Ю. Тимошенко в суді і визнаний незаконним.

У грудні 2008 року новим Главою Верховної Ради України став лідер блоку Литвина В. Литвин, який оголосив створення парламентської більшості у складі блоку «Наша Україна – Народна самооборона», блоку Юлії Тимошенко і блоку Литвина. Причому від пропрезидентської фракції «НУ – НС» для оформлення більшості зібрали трохи більше половини підписів – 37, це дало змогу зібрати в коаліцію 226 осіб з 450, тобто мінімально можливу кількість депутатів.

Наростаючий конфлікт між Прем'єром Ю. Тимошенко і В. Ющенком серед головних причин мав президентські вибори 2010 року. Всі політичні сили фактично вже почали передвиборну кампанію, і це внесло в політичний простір елемент додаткового розколу.

На президентських виборах 2010 року В. Ющенко зазнав нищівної поразки. Мало того, і його соратниця Юлія Тимошенко (45,47 %) програла в другому турі В. Януковичу (48,95 %). Спроби оскаржити, як у 2004 році, результати виборів в суді не увінчалися успіхом. Ю. Тимошенко перейшла в опозицію.

З приходом до влади В. Януковича політична система України знову зазнала змін. Конституційний Суд України, незважаючи на протести опозиції, скасував реформу 2004 року і відновив Конституцію 1996 року. Україна знову стала президентсько-парламентською республікою.

Стан зі свободою слова, на відміну від періоду правління В. Ющенка, різко погіршився, на що в травні 2011 року американська неурядова організація «Freedom House» зазначила у своєму звіті.

Почалися утиски журналістів. Були відзначені випадки цензури. Особливо щодо опозиційних каналів.

Також нова влада розгорнула призабуті за шість останніх років переслідування опозиції. Так, двох опозиційних лідерів – Ю. Тимошенко та Ю. Луценка притягли до кримінальної відповідальності і посадили до в'язниці.

Країну охопила хвиля масових протестів, пов'язаних із законодавчими змінами. Так, можна відзначити «підприємницький майдан», протести учасників бойових дій і постраждалих під час чорнобильської аварії. В останній час так само активізувалися локальні протести, в яких спостерігалось невдоволення діями місцевої влади. Усі акції влада намагається придушити за допомогою спецназу і порушення кримінальних справ на учасників та організаторів акцій.

Після парламентських виборів, які відбулися 28 жовтня 2012 року, позиції Партії Регіонів істотно зміцнилися. Вибори проходили за новим Законом України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 року, який повертав Україну до мажоритарно-пропорційної виборчої системи і встановлював 5 % прохідний бар'єр. Таким чином, за партійними списками до Верховної Ради України потрапили п'ять партій: «Партія Регіонів України» (30 %), ВО «Батьківщина» (25,54 %), «УДАР» (13,96 %), Комуністична Партія України (13,18 %) і ВО «Свобода» (10,44 %). Однак по 225 мажоритарних одномандатних округах картина складалася іншим чином: «Партія Регіонів України» – 115, ВО «Батьківщина» – 40, «УДАР» – 6, ВО «Свобода» – 13. Решта – 51 депутат потрапив до парламенту від інших дрібних партій або ж шляхом самовисування. Після виборів Компартія України, яка позиціонувала себе в період виборчої гонки як опозиційна до чинної влади партія, перейшла на бік Партії Регіонів і разом з окремими мажоритарниками і перебіжчиками від опозиції сформували більшість.

Після виборів парламент так і не зміг запрацювати на повну силу. Були прийняті окремі, сумнівні за якістю документи, причому процес прийняття проходив через жорстке протистояння з опозицією, яка постійно блокувала трибуну. Можна відзначити так само безпрецедентні в історії України «виїзні» засідання Верховної Ради, на яких були присутні тільки депутати від більшості.

Ситуація ще більш загострилася у 2013 році після відказу В. Януковича підписати ЗСТ з Європейським Союзом. Ця дія викликала обурення у народу, який вийшов на центральну площу Києва з протестом. Акції були очолені опозиційними лідерами.

Проте, незважаючи на масові акції, В. Янукович повністю відмовився від євроінтеграційного курсу і повернув у бік ТС та союзу з Російською Федерацією. Розчарування народу, який сподівався на позитивні зміни у разі підписання ЗСТ, вилилося спочатку у пасивне протистояння, а після силового розгону студентів-демонстрантів на майдані Незалежності переросло в багатомільйонний протест.

Ця нова політична акція дістала назву Євромайдану та, на відміну від попередніх акцій, мала ряд особливостей. Так, незважаючи на те, що протест був очолений опозиційними лідерами, останні не користувалися великою популярністю серед громадян, які постійно нагадували їм про їх статус «народних спікерів» на перемовах з чинною владою.

Однак через млявість дій опозиції та небажання влади йти на поступки вуличні мирні протести переросли у силове протистояння, які закінчилися великою кількістю загиблих та поранених під час штурму Адміністрації Президента. Чинному Президенту В. Януковичу довелося поспіхом покинути країну. Влада в Україні перейшла в руки колишньої опозиції, було сформовано новий Кабінет Міністрів України та об'явлені позачергові президентські вибори.

Проте з завершенням протестних акцій трагічні події для України не завершилися. Скориставшись владним вакуумом у країні в квітні–травні та спираючись на біглого экс-президента України В. Януковича Російська Федерація вводить війська в Крим, проводить фіктивний референдум, та, незважаючи на протести світового співтовариства, порушуючи всі відомі норми міжнародного права, анексує частину території України. Найбільшу підтримку в спробах протистояти РФ Україна отримала саме від Грузії, Польщі та країн Балтії. Особливо від Грузії, яка і сама відчула на собі підступність росіян, через яких вони також втратили частину території.

На позачергових виборах Президента, 25 травня 2014, вперше в історії України в першому турі перемагає Петро Порошенко. Він одразу анонсує демократичні перетворення, підписання економічної частини угоди з ЄС, переобрання парламенту та завершення війни у східних областях України.

Грузія

З падінням Радянського Союзу Грузія проголосила незалежність. Головою держави було обрано Звіада Гамсахурдія (31 березня 1939 р. – 31 грудня 1993 р.) – грузинського політичного діяча, письменника, дисидента, доктора філологічних наук. У 1990 році він обіймав посаду Голови Верховної Ради Грузинської РСР. Саме його націоналістична політика і авторитарний стиль керівництва, на думку науковців, спричинила спалах міжетнічного конфлікту з Південною Осетією і Абхазією та протистояння з Азербайджаном. Ще 23 листопада 1989 року З. Гамсахурдія організував «мирний» похід на столицю Південної Осетії Цхінвалі. У місто увійти не вдалося, тому кілька тисяч його однодумців утримували місто в облозі близько трьох місяців. Незважаючи на те, що в 1974 році він був творцем «Ініціативної групи захисту прав людини в Грузії», З. Гамсахурдія, тим не менш, після невдалого походу на Цхінвалі припустився гнівної риторики, пропонуючи осетинам або змиритися і влитися до складу єдиної Грузії, або емігрувати до Росії. Ці дії неминуче призвели до збройного протистояння двох народів.

19 серпня 1991 року З. Гамсахурдія після приходу у Москву до влади ГКЧП виконав наказ про розформування незаконних військових формувань і розігнав Національну гвардію Грузії. Проте після провалу ГКЧП особовий склад Національної гвардії віддалився в Рконський ліс і вже 2 вересня в Тбілісі, на проспекті Ш. Руставелі, відбувся мітинг Національно-демократичної партії Грузії (НДП), на якому мітингувальники висунули вимогу відставки президента. Спецназ, що оточував мітингувальників, відкрив вогонь, внаслідок чого було поранено 6 осіб. 3 вересня командир Національної гвардії Тенгіз Кітовані відмовився виконувати накази президента і посунув гвардійців на Тбілісі на підтримку демонстрантів. З. Гамсахурдія відмовився вести будь-які переговори і 22 грудня 1991 року частини Національної гвардії під проводом Тенгіза Кітовані підняли в Тбілісі заколот, захопили ряд стратегічних об'єктів у місті і атакували будівлю парламенту. З. Гамсахурдія змушений був втікати з країни. Проте ані Вірменія, ані Азербайджан не надали йому політичного притулку. Єдиною виявилася Чеченська Республіка, керована Джохаром Дудаєвим. У самій Грузії залишилися прихильники екс-президента – звідісти, які стали в

опозицію до нового уряду. Завдяки їм 24 вересня 1993 року Гамсахурдія зміг повернутися назад до Грузії й очолити так званий «Уряд у вигнанні». Внаслідок успішного наступу до листопада 1993 року під його контролем опинилася значна частина Західної Грузії. Однак до 6 листопада 1993 року він зазнав поразки від урядових військ, штаб-квартира Звіада Гамсахурдії була захоплена, а сам він з групою прихильників змушений був якийсь час ховатися в горах, де 31 грудня 1993 року загинув в селі Дзвелі Хібула в гірській області Самегрело від рук вбивці.

Після поразки З. Гамсахурдія главою держави став спікер парламенту Едуард Шеварднадзе (25 січня 1928 року – 2014 р.) колишній радянський номенклатурник, який зробив яскраву кар'єру за часів СРСР (за радянської влади обіймав посади: міністра охорони громадського порядку (1964–1968 рр.), міністра внутрішніх справ (1968–1972 рр.), першого секретаря ЦК Компартії Грузинської РСР (1972–1985 рр.), міністра закордонних справ СРСР (1985–1990 рр.)). Саме Е. Шеварднадзе був головним організатором військового перевороту в Республіці Грузія, посунувши президента Звіада Гамсахурдію і фактично зупинивши громадянську війну.

Ставши президентом Грузії 5 листопада 1995 року (набрав 72,9 % голосів), він не зміг домогтися повернення Абхазії і Південної Осетії і вирішення політико-економічних проблем країни. Е. Шеварднадзе відразу взяв курс на поглиблення відносин із Заходом та протистояння з Росією. Але суттєвих реформ проведено не було, а внаслідок розірвання відносин з Російською Федерацією було втрачено важливі економічні зв'язки. У країні величезного розмаху набирають корупція та злидні, зростає вплив мафії, починаються військові дії в Абхазії.

9 квітня 2000 року Едуард Шеварднадзе був переобраний президентом Грузії, здобувши понад 82 % голосів виборців. Уже у вересні 2002 року він заявив, що після завершення президентського терміну правління в 2005 році він має намір піти на пенсію і почати писати мемуари. Але 2 листопада 2003 року в Грузії відбулися парламентські вибори, на яких провладний блок «За нову Грузію» набрав 21,32 % голосів, опозиційний «Союз демократичного відродження» – 18,84 %. Опозиція не погодилася з результатами виборів і висунула ультиматум Едуарду Шеварднадзе – піти у

відставку з поста президента, або опозиція займе президентську резиденцію. Під тиском народних протестів 23 листопада 2003 року Шеварднадзе подав у відставку.

До влади прийшов Михайло Саакашвілі (нар. 21 грудня 1967 року), який зайняв пост глави держави внаслідок «Революції троянд». Михайло Саакашвілі радикально відрізнявся від попередніх президентів не тільки Грузії, а й країн СНД. Сильний, відкритий, харизматичний, він дійсно почав з приходом до влади реалізацію багатьох реформ, часто не популярних, але, тим не менш, дієвих. Навіть біографія майбутнього президента вигідно відрізнялася від його опонентів (золота медаль у середній школі, закінчення з відзнакою факультету міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського університету ім. Т. Шевченка, закінчив Колумбійський університет (Нью-Йорк), навчався в Університеті Дж. Вашингтона у Вашингтоні, стажувався в Академії європейського права у Флоренції і в Гаазькій академії міжнародного права).

У 1995 році Михайло Саакашвілі повернувся в Грузію на запрошення Зураба Жванія. Був обраний депутатом парламенту від його партії «Союз громадян Грузії», яка підтримувала в той час президента Едуарда Шеварднадзе, а у 1996 році обійняв пост голови парламентського комітету з конституційних і юридичних питань. З січня 2000 року – представник Грузії в Парламентській асамблеї Ради Європи (ПАРЄ). У вересні 2001 року Михайло Саакашвілі подав у відставку, звинувативши Едуарда Шеварднадзе та членів його уряду в корупції, після чого створив опозиційну політичну організацію «Національний рух».

Після падіння авторитарного режиму Е. Шеварднадзе почав формуватися новий режим. У цьому періоді можна виділити три етапи: пакт еліт – тріумвірат Михайло Саакашвілі – Зураб Жванія – Ніно Бурджанадзе (грудень 2003 року – лютий 2005 року); етап становлення режиму з домінуючим лідером (лютий 2005 року – листопад 2007 року); етап консолідації режиму з домінуючим лідером (листопад 2007 року – до 1 жовтня 2012 року) [3].

На першому етапі влада була розподілена між ключовими фігурами опозиції – М. Саакашвілі, З. Жванія та Н. Бурджанадзе. Три лідери – Михайло Саакашвілі, Зураб Жванія та Ніно Бурджанадзе – домовилися про розподіл влади між собою. За цією угодою Ми-

хайло Саакашвілі стає президентом Грузії, Зураб Жванія – прем'єр-міністром (неіснуюча посада на той момент), а Ніно Бурджанадзе – головою парламенту. Ця угода набула форми публічної заяви.

Неминучість і характер конституційних реформ стали очевидними після приходу до влади «революційного тріумвірату». Оскільки нова конфігурація влади мала спиратися, в першу чергу, на угоду цієї нової правлячої еліти, її розробка почалася за закритими дверима.

На виборах 4 січня 2004 р. М. Саакашвілі набрав 96,24% голів. Були побиті рекордні результати З. Гамсахурдія та Е. Шеварднадзе. ОБСЄ оцінило ці вибори як більш демократичні, ніж ті, що проводилися в Грузії до цього.

Після того як 14 січня 2004 року парламент у прискореному порядку затвердив новий державний прапор країни, а 15 січня 2004 року Центральна виборча комісія оголосила результати президентських виборів, влада почала більш активно проводити конституційні зміни.

Законопроект, який розроблявся міністерством юстиції, став предметом консультацій між лідерами 19 січня 2004 року, коли він обговорювався на зустрічі за участю З. Жванія, Н. Бурджанадзе, З. Адеїшвілі, Г. Церетелі і М. Мачаваріані (Зураб Адеїшвілі – міністр юстиції, Гігі Церетелі і Михайло Мачаваріані – члени блоку «Бурджанадзе–демократи»). Передбачалося, що за законопроектом у Грузії буде «сильний президент, сильний прем'єр-міністр і слабкий парламент» [3].

Між лідерами тріумвірату наростав конфлікт у зв'язку з різним баченням майбутнього політичної системи. Однак у лютому 2004 року єдність тріумвірату було відновлено, і в той же день зібралася Конституційна комісія.

Неузгодженість конституційної реформи продемонструвала слабку єдність тріумвірату. Для запобігання можливого протистояння було оголошено про злиття двох партій: «Національного руху» і «Бурджанадзе–демократи». Але це не сприяло досягненню консенсусу серед «революційних сил» з питання конституційних змін. Конституційний проект було піддано критиці з боку Т. Хідашелі, Г. Бокерія і К. Давіташвілі. Останній залишив посаду політичного секретаря «Національного руху», заявивши, що не консти-

туцію слід підлаштовувати під людей, а навпаки, люди повинні підлаштовуватися під конституцію. Все це створило загрозу не тільки єдності правлячої партії, але і її легітимності, позбавляючи партію позитивного іміджу.

За змістом, головним компонентом конституційних змін 2004 року стало створення кабінету міністрів і запровадження посади прем'єр-міністра. Це питання неодноразово порушувалося різними опозиційними політичними партіями і політиками ще під час правління Е. Шеварднадзе. Воно завжди виправдовувалося необхідністю підвищення ефективності влади і, в той же час, певного дистанціювання президента від розв'язання внутрішніх економічних проблем.

Найближче до реального втілення в життя ця ідея постала навесні 2004 року, коли президент вніс на розгляд парламенту відповідний законопроект, який був опублікований для всенародного обговорення навесні 2004 року. Парламентські дебати щодо цього законопроекту не відбулися, оскільки стало ясно, що він не зможе набрати достатньої кількості голосів. Частина критиків вказувала на недемократичність законопроекту і знову порушила питання про перевагу парламентської форми правління над президентською. Кандидатура майбутнього прем'єр-міністра – З. Жванія – викликала менш явний, кулуарний опір.

На тлі попередніх дискусій перспектива запровадження посади прем'єр-міністра в 2004 році поставила питання про напрями розвитку політичної системи Грузії.

У той час у суспільстві побоювалися посилення виконавчої влади та пов'язаної з цим загрози авторитаризму. Проте внаслідок переговорів голова парламенту одержав певні додаткові повноваження: контроль за рахунковою палатою, регламентом і бюджетом парламенту. Але найголовніше те, що можливість розпуску парламенту допускалася лише в суворо визначених випадках, а парламент отримував безумовне право на розпуск уряду. Як згодом стало відомо, парламент у початковому проекті був дуже слабким, тому Н. Бурджанадзе відмовилася стати головою такого органу.

Модель правління, встановлена 6 лютого, не дістала остаточної єдиної оцінки з приводу її характеру. Вона мала явно виражений тимчасовий, перехідний характер, що було зафіксовано у ви-

ступах усіх державних керівників. Певною мірою подібні заяви мали бути сприйняті як часткове визнання її недосконалості. Були озвучені терміни передбачуваного перехідного існування такої моделі – 6–7 років [4].

Конфлікт проблеми особистостей і проблеми інститутів влади у процесі конституційних змін у Грузії виявився актуальним, якщо врахувати, що три інститути – президент, кабінет міністрів і парламент – в процесі створення моделі були вже персоніфіковані в трьох особистостях, які проводили ці переговори.

Ці зміни мали зацікавлену сторону, конкретне обличчя. Наприклад, з нової конституції зникло положення про те, що президент не може займати керівну партійну посаду. Друга зміна стосувалася мінімальної явки виборців, необхідної для того, щоб вважати президентські вибори такими, що відбулися. З нового варіанта зникла вимога обов'язкової 50-відсоткової явки виборців. Третя зміна стосувалася обмеження на прийняття у парламенті таких законів, які можуть збільшити бюджетні витрати без узгодження з урядом. Свого часу всі ці три аспекти були використані проти Шеварднадзе (він був лідером Союзу громадян Грузії; офіційні дані про явку виборців у ході президентських виборів 2000 року не викликали довіри; в передвиборчий період парламент ухвалював популістські закони про підвищення пенсій і зарплат, у той час як у державному бюджеті не було коштів на їх реалізацію) і могли б бути спрямовані в майбутньому проти М. Саакашвілі (безальтернативний лідер «Національного руху», дані про явку виборців на президентських виборах 2004 року також сумнівні) [5].

Одна зі змін – обмеження законодавчих повноважень парламенту – була предметом розбіжностей у ході підготовки законопроекту. Виникли бурхливі парламентські дебати, але, врешті-решт, запропоновані зміни набули схвалення парламенту. Єдина стаття, яка не набрала достатньої кількості голосів внаслідок голосування, стосувалася обмеження прав членів парламенту – послаблення їх імунітету.

За Конституцією 1995 року президент не мав права розпускати парламент і парламент міг перейти в крайню опозицію, знявши, в той же час, з себе відповідальність, блокувати ефективні дії уряду, спричинити кризу влади і використовувати її проти президента.

Отримавши право розпуску парламенту, М. Саакашвілі уникав небезпеки такого розвитку подій.

Іншим важливим нововведенням, яке зміцнило владу М. Саакашвілі, став законопроект, внесений до парламенту одночасно з конституційним законопроектом, який передбачав призначення районних гамгелі (голів) президентом і посилення інституту повноважних представників президента в регіонах. Обґрунтовувався він тим, що має тимчасовий характер і необхідний тому, що в іншому разі у влади в районах залишаться представники старого уряду.

Опозиція побачила ознаки диктатури в такій концентрації влади. На їхню думку, зміни скасували кілька важелів, які свого часу використали З. Жванія та М. Саакашвілі проти уряду Е. Шеварднадзе і які в майбутньому могли бути використані проти них наступною опозицією.

Важливою подією на цьому етапі стали парламентські вибори. У березні 2004 року було обрано 150 депутатів парламенту за пропорційною системою. Блок «Національний рух – Демократи», що представляв тріумвірат переможців, набрав 66,24 % голосів і здобув 135 місць. Н. Бурджандзе знову була обрана спікером парламенту.

Вибори спровокували політичну кризу в Аджарії. ЦВК Грузії заявив, що в ряді округів, де перемогли прихильники А. Абашидзе, були допущені порушення. Результати були анульовані, однак влада Аджарії відмовилася допустити членів ЦВК, які прибули для організації нових виборів. М. Саакашвілі оголосив про направлення підрозділів МВС у Батумі, тоді А. Абашидзе наказав висадити в повітря мости на кордонах автономії. У той же час, протести всередині самої Аджарії ставали дедалі сильнішими. Шостого травня А. Абашидзе капітулював, він та члени його сім'ї відлетіли до Москви. На нових виборах до Верховної Ради Аджарії прихильники тріумвірату набрали 72 % голосів, потім були прийняті закони, які підпорядковували уряд автономії президенту Грузії.

Цей період, незважаючи на те, що він ознаменувався конституційною реформою і стартом реформ в інших сферах, тривав не довго. Після загибелі З. Жванія, смерть якого послабила позиції Н. Бурджандзе та зміцнила позиції М. Саакашвілі, закінчився етап тріумвірату.

На наступному етапі М. Саакашвілі, аж до дострокового закінчення президентського терміну в 2007 році, послідовно нарощував власний вплив. Серед основних кроків, зроблених М. Саакашвілі, були:

- реформи і оновлення кадрового складу державного апарату і силових структур, що підсилили особистий вплив президента на них;
- конституційна реформа;
- придушення протестів опозиції.

У березні 2005 року була прийнята державна програма дерегуляції економіки. Кількість міністерств скоротилася з 18 до 13. Кількість державних служб – з 52 до 34. Почалося 35-процентне скорочення персоналу, задіяного в міністерствах, і 50-відсоткове – у громадському секторі. Усі міністерства були зобов'язані складати середньострокові плани, які мали отримувати схвалення уряду.

Таким чином, М. Саакашвілі оновив державний апарат і поставив його під більш жорсткий контроль з боку президента. Оновлення кадрового складу міністерства внутрішніх справ і збройних сил також зміцнило вплив президента у силовому блоці.

М. Саакашвілі активно використовував силові структури для тиску на родичів і наближених поваленого Е. Шеварднадзе та А. Абашидзе. Формально дотримуючись юридичних процедур, їх відправляли до в'язниці і звільняли тільки після того, як у державну скарбницю ті повертали незаконно привласнені кошти. У короткі терміни уряду вдалося погасити частину внутрішнього боргу перед населенням (123 млн дол. США) і підвищити дохідну частину бюджету [6].

М. Саакашвілі провів низку реформ у соціально-економічній сфері, які були позитивно сприйняті експертами. У доповіді «Doing business 2007» країна посіла перше місце у світі за темпом проведених реформ – замість другої позиції в доповіді 2006 року. У підсумку, за всіма позиціями Грузія посіла 37-ме місце, замість 112-го у 2006-му. У рейтингу економічної свободи фонду Heritage Foundation Грузія посіла 35-те місце з присвоєнням статусу «майже вільна», замість статусу «майже невільна», присвоєного в 2006 році [5].

Керівництво Грузії на чолі з Михайлом Саакашвілі змогло домовитися про значне збільшення іноземної допомоги. Завдяки цим діям країна отримала колосальні дотації з боку країн Заходу. У 2005–2007 роках ВВП Грузії зростав з темпом понад 9 % на рік. У

2006 році Грузія виявилася світовим лідером за темпами поліпшення ділового клімату: в індексі якості інвестиційного клімату Всесвітнього банку Грузія зайняла 37-ме місце. Але вже 2008 році спостерігалось зниження темпів зростання ВВП з 12,3 % до 2,4 %. У 2010 році економіка країни продовжила зростання, і за підсумками року ВВП становив 6,4 %.

Інакше виглядала, за спостереженням деяких авторів (в основному російських), ситуація з політичними свободами, свободою преси і корупцією. Відзначено було деяке зниження рівня свободи слова. Проте об'єктивних свідчень цьому наведено не було. М. Саакашвілі, а також його прихильники і ряд інших державних службовців заперечують факт тиску на опозицію, пояснюючи переслідування деяких представників політичних партій їхнім кримінальним минулим.

Варто зазначити, що популярність М. Саакашвілі у Грузії почала падати. Заяви влади про швидке поліпшення соціально-економічного становища населення в деяких сферах (в основному в аграрній) так і залишилися заявами. Згідно з результатами соціологічних опитувань, уже через два роки після перемоги «Революції троянд» рейтинг президента М. Саакашвілі і правлячої партії «Єдиний національний рух» суттєво знизився [7].

Колишні сподвижники стали переходити на бік опозиції. Різко погіршилися відносини з колишнім соратником І. Окруашвілі, який звинуватив президента Саакашвілі в корупції та смерті прем'єр-міністра Грузії З. Жванії в лютому 2005 року.

27 грудня 2006 року грузинський парламент прийняв пакет поправок до Конституції Грузії, головна мета яких полягала в тому, щоб провести в 2008 р. одночасно вибори парламенту і президента країни. Необхідність поєднання виборів була обґрунтована фінансовою доцільністю та необхідністю економії бюджетних коштів, а також неприпустимістю одночасного проведення президентських виборів в Росії і парламентських виборів в Грузії. Таке суміщення термінів, на думку грузинської влади, мало в собі серйозні ризики для стабільності, тому що певні сили в Росії могли спробувати підірвати внутрішньополітичну ситуацію в Грузії і тим самим якось вплинути на результат парламентських виборів [7].

Необхідність поєднання виборів оскаржила парламентська опозиція, лідери якої вважали зміни конституції політичним манев-

ром М. Саакашвілі з метою продовжити термін власного правління. Опозиція наполягала на тому, що питання необхідно винести на всенародне обговорення і що проект змін до конституції має бути більш ретельно опрацьований і узгоджений з міжнародними організаціями, зокрема з Венеціанською комісією Ради Європи. Всі доводи опозиції проти зміни конституції і перенесення термінів парламентських виборів були проігноровані владою.

У листопаді 2007 р. у Тбілісі відбулися акції протесту об'єднаної опозиції. Їх головним гаслом було проведення парламентських виборів навесні наступного року, тобто в терміни, які раніше були передбачені конституцією (у квітні 2008 р.).

Грузинська опозиція прагнула використати протестні настрої. Її лідери звинувачували владу в тому, що вона відвернулася від народу, розвалила економіку країни, розпродала національні багатства, порушує основні права людини, закони і свободу слова. М. Саакашвілі категорично відмовився знову переносити дату виборів.

Після розгону демонстрації біля парламенту опозиція почала нові акції протесту в Кутаїсі, Батумі та різних районах столиці, де між мітингуючими і спецназом відбулися зіткнення. Президент Грузії звинуватив опозицію в спробі державного перевороту і оголосив у країні надзвичайний стан. На час дії надзвичайного стану на території республіки були введені обмеження на проведення демонстрацій і маніфестацій, а також на заклики в ЗМІ до насильства, організації заворушень і повалення влади із застосуванням сили. Після цього всі телекомпанії і радіостанції Грузії, окрім гро-мадського телебачення, припинили інформаційні випуски.

Після розгону опозиційного мітингу в Тбілісі рейтинг М. Саакашвілі знизився до 10–12%, а 24 листопада він був змушений оголосити про свою відставку і про проведення дострокових президентських виборів.

На третьому етапі – з 2007 року по 2012 рік – режим М. Саакашвілі набув більш жорстких рис. На позачергових президентських виборах 5 січня 2008 року він набрав 56 % голосів. Відбулося певне пониження рівня популярності. З іншого боку, проведення радикальних реформ, особливо в держсекторі, не могло не залишити велику кількість незадоволених громадян. Відповідно, ряди опозиції почали поповнюватися.

У той же час, грузинська опозиція не змогла об'єднатися і висунути єдиного кандидата в президенти. Як наслідок, протестний електорат виявився розпорошеним, що зіграло на руку М. Саакашвілі.

Через два місяці після виборів президента Грузії місія спостерігачів ОБСЄ опублікувала свою підсумкову доповідь, в якій процес підрахунку голосів був оцінений позитивно.

Незважаючи на успіхи в економічній і адміністративній сфері, у відносинах з невизнаними республіками Абхазія і Південна Осетія, Михайло Саакашвілі зазнав фіаско. Риторика президента ні чим не відрізнялася від меседжів його попередників. Він все так же, уникаючи дипломатичних жестів, говорив мовою ультиматумів. Напружені відносини з Аджарією, фактична незалежність від Грузії Південної Осетії та Абхазії, що потрапили під протекторат Російської Федерації, так чи інакше впливали на рейтинг президента, що обіцяв на виборах розв'язати проблему. У цих умовах М. Саакашвілі прийняв рішення силовим шляхом розв'язати конфлікт з Південною Осетією.

До середини дня 8 серпня 2008 року грузинські війська вступили у Цхінвалі, столицю Південної Осетії, і оголосили про відновлення територіальної цілісності Грузії. Також було оголошено, що з сепаратистським режимом самопроголошеної республіки буде підписано акт про капітуляцію.

У той же день Російська Федерація ввела свої війська через Рокський тунель – єдиний шлях, що з'єднує Північну Осетію з Південною. Росія обґрунтувала введення військ необхідністю захисту своїх громадян (раніше Росія надала своє громадянство жителям Південної Осетії і Абхазії) і власних миротворчих сил [8].

До Південної Осетії увійшло близько 150 російських танків і бронетранспортерів. Російська авіація почала бомбувати грузинські позиції. 9 серпня частини 58-ї армії Російської Федерації увійшли до Цхінвалі і витіснили грузинських військових, в місто були уведений підрозділи 76-ї повітрянодесантної дивізії Пскова.

Війська Російської Федерації швидко просуваються до Тбілісі, проте втрутилося міжнародне співтовариство. Армія росіян змушена була відступити. Дипломатичні стосунки були розірвані. Парламент Російської Федерації того ж року визнав Південну Осетію та Абхазію незалежними республіками. Західна Європа була обурена подібним рішенням і відмовилася визнавати їх незалежність.

Поразка грузинської армії болісно вдарила по послабленому іміджу М. Саакашвілі. Проте країна була досить швидко відновлена, а армія Грузії, отримавши величезні державні дотації, почала модернізуватися. Нині Грузія активно закуповує на Заході сучасну зброю та готує свої збройні сили відповідно до стандартів НАТО.

Ці дії призвели до загострення стосунків з Російською Федерацією до такого рівня, що 17 лютого 2010 року президент Росії Дмитро Медведев оголосив Михайла Саакашвілі персоною нон грата в Росії. Був заборонений імпорт грузинських продуктів до Росії. Грузія зазнала великих фінансових збитків. Згодом Грузія взяла курс на більш дипломатичні відносини з Російською Федерацією. Так, 29 лютого 2012 Михайло Саакашвілі підписав указ про скасування віз для росіян.

Незважаючи на глибокі перетворення всередині країни, деякі обіцянки М. Саакашвілі залишилися невиконаними. Так, у лютому 2006 року М. Саакашвілі заявив, що у Грузія стане членом НАТО до 2009 року. 13 березня 2007 грузинський парламент схвалив рішення про вступ у НАТО. Однак у серпні 2009 року голова Центру досліджень східної геополітики Лаурінас Касчюнас заявив, що конфлікт у Південній Осетії цю перспективу віддав.

Також виявилися невиконаними завдання щодо вступу до Європейського Союзу. У квітні 2004 року на зустрічі з президентом Єврокомісії Романо Проді Михайло Саакашвілі заявив, що Грузія стала кандидатом на вступ до Євросоюзу і стане нею не пізніше 2009 року. Тим не менш, у травні 2010 року Євросоюз заявив, що в осяжній перспективі приєднання Грузії до Євросоюзу не буде.

Таким чином, режим М. Саакашвілі виявився більш жорстким, ніж режим його попередника. У період свого правління М. Саакашвілі розширив повноваження президента, що забезпечило йому домінуюче становище в політичній системі. Послідовно втрачали політичні ресурси конкуруючі лідери. Найбільш важливими моментами в процесі сходження М. Саакашвілі до виняткового становища в грузинському політикумі можна вважати смерть З. Жванія, арешт колишнього соратника І. Окруашвілі. Змушена була залишити свою посаду спікер парламенту і колишня союзниця М. Саакашвілі –

Н. Бурджанадзе. Таким чином, президент М. Саакашвілі забезпечив собі домінуюче становище в новому політичному режимі.

У Грузії за правління М. Саакашвілі жодного серйозного демократичного прориву не відбулося. Авторитарні системи з досвідом клієнтизму мають здатність швидко відновлюватися. Еліти, звиклі існувати в системі субординації «патрон-клієнт», просто переорієнтовуються на нового лідера. Для подібних систем трансформація режиму може обернутися тільки зміною патрона.

Незважаючи на це, не варто передчасно відносити сучасну Грузію до авторитарних держав. З одного боку, реальне посилення президентської влади М. Саакашвілі, поновлення своїх людей на ключових посадах у державі, спроба позбутися можливих конкурентів, навіть у своєму середовищі. Сюди ж варто віднести бажання використати вже відомий у інших країнах СНД варіант конституційної реформи, що мав на меті до закінчення свого президентського терміну главою держави зробити прем'єр-міністра. Маючи більшість у парламенті до чергових парламентських виборів 1 жовтня 2012 року, М. Саакашвілі сподівався легко обійняти цей пост і залишитися при владі на невизначений термін. З іншого боку, відбулося скорочення держапарату, очистка рядів чиновників. Це дало змогу позбутися колишньої номенклатури з радянським мисленням, замінити її представниками молодшої еліти, яка здобула освіту в основному на Заході.

Варто пригадати також низку ефективних реформ у всіх сферах суспільного і економічного життя. Зменшення тиску на приватний бізнес, реформа силових структур. Грузія, взявши курс на західні цінності, сьогодні вже не схожа на більшість інших пострадянських країн.

Наприкінці свого правління М. Саакашвілі розпочав знову змінювати конституцію. Розуміючи примарність можливості залишитися на посаді президента на третій строк, він вніс за допомогою парламенту нові поправки до законодавства, які суттєво зменшували вплив президента та надавали владні преференції прем'єр-міністру, сподіваючись після закінчення другого президентського терміну обійняти цю посаду. Проте парламентські вибори що відбулися восени 2012 року, відкинули цю можливість.

1 жовтня 2012 року опозиційний виборчий блок «Грузинська мрія – Демократична Грузія» на чолі з Бідзіна Іванішвілі отримав понад половину місць (54,85 %) у парламенті Грузії [9]. Наступного дня після голосування Саакашвілі визнав, що його партія Єдиний Національний рух програла на парламентських виборах і заявив про те, що вона переходить в опозицію. Головою уряду став Б. Іванішвілі. Відразу ж після перемоги новий прем'єр-міністр розпочав хвилю судових розслідувань проти колишніх міністрів і силовиків. Так само спостерігаються спроби зближення з Росією, проте, незважаючи на поступове потепління у стосунках двох держав, у цілому зовнішньополітичний курс країни залишився колишнім, прозахідним [10], який і був закріплений резолюцією «Про головні напрями зовнішньої політики», який заборонив керівництву країни мати дипломатичні відносини з державами, що визнали незалежність Абхазії і Південної Осетії. Цей крок був зумовлений хвилюваннями втратити підтримку націоналістично налаштованого електорату напередодні президентських виборів 1 жовтня 2013 року [11].

Парламентські вибори 2012 року ознаменували новий етап розвитку політичної системи країни. Б. Іванішвілі підвищив заробітну платню, зменшив ціни, розпочав модернізацію промисловості, поступово зменшує жахливий рівень безробіття (70 %) [12]. Проте інша частина населення досить негативно реагує на скорочення ліберальних свобод у ринковій сфері.

Також провладна більшість у парламенті продовжує скорочення повноважень президента. Так, за останніми поправками, що були прийняті в березні 2012 року [13], президент не може одноособово розпускати парламент та уряд.

27 жовтня 2013 року на чергових президентських виборах здобув перемогу Георгій Теймуразович Маргелашвілі – кандидат від «Грузинської мрії». Таким чином, влада в країні опинилася в руках однієї провладної партії.

Підводячи підсумки взаємодії влади в Україні та Грузії, слід зазначити, що реальної циркуляції еліт після кольорових революцій не відбулося. Понад те, в Україні спостерігається відсутність реальної опозиції. Одні й ті самі політики з упертою стабільністю змінюють один одного, не даючи змогу людям «знизу» зайти в органи влади.

Це в обох країнах зумовлено двома основними причинами. Перша з них полягає у відсутності реального громадянського суспільства, яке б продукувало створення нових контреліт. Друга, що впливає з першої, вбачається у відсутності реального громадянського контролю за діями влади, що з часом призводить до її консервації та авторитарності способу правління.

---

1. Політична система України: історичний досвід і виклики сучасності. – К., 2008. – С. 893.

2. Попов Е. Українські НУО: від «помаранчевої революції» до експорту «демократії» в пострадянські країни / Е. Попов // Помаранчеві мережі: від Белграда до Бішкека / [відп. ред. Н. А. Народницька]. – Спб. : Алетей, 2008. – С. 92–103.

3. Мусехалишвили М. Конституционные реформы в Грузии / М. Мусехалишвили. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://idea.int/europe_cis/uploaVConstitutional%20Changes%20in%20Georgia%20-%20Rus%20changed.pdf

4. Конституция Грузии. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.base.spinform.ru/show_doc_lvx?regnom=4524&page=1

5. Крылов А. Режим Саакашвили: диктатура вместо демократии / А. Крылов // Оранжевые сети: от Белграда до Бишкека / [отв. ред. Н.А. Нарочницкая]. – Спб.: Алетей, 2008.

6. Шешелидзе П. После «революции роз»: итоги некоторых экономических реформ в Грузии / П. Шешелидзе. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.apsny.ge/analytics/1202495920.php>

7. Воробьев В. ОБСЕ заговорила на языке оппозиции / В. Воробьев // Российская газета. – 2008. – №4560. – 11 января. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2008/01/11/gruziya.html>

8. Кореспондент. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://korrespondent.net/world/1403134-parlamentskie-vybory-v-gruzii-podschitany-100-golosov>

9. Галкин Д. Борис Манжуков: «Иванашвили оседлал волну социального недовольства» / Д. Галкин // 2000. – 2012. – 30 ноября.

10. Грузинский мечтатель // Итоги недели. 2012. – № 41. – С. 10–16.

11. Закат «Революции роз» // Сегодня. – 2012. – 3 октября. – С.14.

12. Сегодня. – 2013. – 28 марта. – С.7.

13. Бялоблоцький З. Стабільність та ефективність урядів у політичних системах країн Східної Європи / Збігнев Бялоблоцький. – Львів, 2013. – С.134.